

Blažek, Václav; Schwarz, Michal

Jakým jazykem hovořili "Eskymáci" na Novosibirských ostrovech za časů Jana "Eskymo" Welzla?

Linguistica Brunensia. 2009, vol. 57, iss. 1-2, pp. [169]-181

ISBN 978-80-210-4891-1

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115106>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VÁCLAV BLAŽEK – MICHAL SCHWARZ

JAKÝM JAZYKEM HOVOŘILI ‘ESKYMÁCI’ NA NOVOSIBIŘSKÝCH OSTROVECH ZA ČASŮ JANA ‘ESKYMO’ WELZLA?

0. Cílem následující studie je prověřit, jakým jazykem hovořili obyvatelé Novosibiřských ostrovů na přelomu 19. a 20. st., které jako ‘Eskymáky’ barvitě popsal český krajan Jan ‘Eskymo’ Welzl ze Zábřehu. Dodejme, že toto souostroví se nachází asi 1700 km na západ od nejbližších původních sídel sibiřských Eskymáků na severu Čukotky (‘korektní’ termín *Inuité* užívají jen východní Eskymáci). Ve své knize „Třicet let na zlatém Severu“ [Praha: Mladá fronta 1965, s. 167, popř. Praha: Československý spisovatel 1989, s. 158] uvádí autor, Jan Welzl, že Eskymáci z Novosibiřských ostrovů „počítají asi do šesti: *ot* ‘1’, *tokot* ‘2’, *muk* ‘3’, *tok* ‘4’, *řocho* ‘5’, *ajach* ‘6’“. Vedle několika frází a pozdravů je to fakticky jediný jazykový materiál, který je v knize zaznamenán. Číslovky však mají jednu velkou výhodu, jsou sémanticky jednoznačné. Pro srovnání uvádíme přehled číslovek první desítky (nikoliv tedy jen šestky) z 12 reprezentativních eskymáckých variet od Sibíře po Grónsko.

1. Při pobřeží Čukotky nedaleko lokality Uelen se užívá dialekt naukan. Na jihovýchodě poloostrova a také na ostrově St. Lawrence (USA) se mluví blíže příbuzným dialektem čaplino. Archaický sirenický jazyk byl až do r. 1997 užíván na jižním pobřeží Čukotky. Mys Prince Waleského představuje nejzápadnější bod Aljašky a tedy i severoamerického kontinentu, pouhých 82 km od Dežněvova mysu, který je naopak nejvýchodnějším bodem Asie. Mezi nimi se nachází Velký ostrov Diomida a Little Diomede Island, mezi nimiž probíhá rusko-americká hranice. Na Velkém ostrově se užívá dialekt *imaqliq*, na Malém *injalig*. Mackenzie River je nejdelší kanadská řeka, která ústí do Severního ledového oceánu východně od kanadské hranice s Aljaškou. Řeka Kazan protéká kanadskou provincií Nunavut, vlévá se do jezera Baker, jež má odtok do Hudsonova zálivu. Simpson Peninsula je malý poloostrov mezi dvěma rozlehlejšími poloostrovy: západním Boothia a východním Melville. Ten se nachází mezi Hudsonovým zálivem a Baffinovým ostrovem. Thule je lokalita na severu Grónska. Beringův ostrov je největší z Komandorských ostrovů, jež patří Rusku. Aleuti, kteří jej osídlili až v 19. st., přišli z ostrova Atka, který je součástí Aleutského souostroví

(USA), stejně jako ostrov Attu, odkud byl osídlen ostrov Mednyj. Porovnáme-li formy číslovek vzpomínané Welzlem a *všechny* eskymácké číslovky, k nimž byly přidány i formy aleutské, nutně musíme konstatovat: 1) až na drobné rozdíly jsou číslovky v eskymáckých jazycích či dialektech blíže příbuzné; 2) při srovnání eskymáckých i aleutských forem s novosibiřskými nesouhlasí ani jedna.

Tabulka 1a: Číslovky v eskymo-aleutských jazycích

	sirenik	čaplino = ujazigmit	naukan = nyvuqagmit	o. Diomeda – Cape Prince of Wales	jihozápad- aljašský	Mackenzie River	horní Kazan R.
1	<i>atyγysyx</i>	<i>ataσιq</i>	<i>ataσιq</i>	<i>atāūsıq</i>	<i>atauceq</i>	<i>ataociq</i>	<i>atauheq</i>
2	<i>malγug</i>	<i>malγuk</i>	<i>malγuk</i>	<i>mayluk</i>	<i>malruk</i>	<i>maləroq</i>	<i>malruk</i>
3	<i>piγyjug</i>	<i>piγajut</i>	<i>piγajut</i>	<i>pinasjut</i>	<i>piγγajun</i>	<i>piγacut</i>	<i>piγadzut</i>
4	<i>sitymij</i>	<i>stamat</i>	<i>stamat</i>	<i>sitamāt</i>	<i>stamin</i>	<i>citamat</i>	<i>hitamāt</i>
5	<i>tasiminyj</i>	<i>talimat</i>	<i>talimat</i>	<i>talimat</i>	<i>tallimin</i>	<i>tallémat</i>	<i>tādlimāt</i>
6	<i>iηlyx</i>	<i>ayvinlyk</i>	<i>ayvinlyk</i>	<i>ayvinilit</i>	<i>arFin-ligin</i>	<i>arvénélapit</i>	<i>arvinrān</i>
7	<i>malγugnyj</i> <i>iηlykylyγx</i>	<i>mayrayvinlyk</i>	<i>malγugnyj</i> <i>ayvinlyk</i>	<i>mayljugnyj</i> <i>ayvinilit</i>	<i>malrun- lingin</i>	<i>arvénélapit- aipak</i>	<i>arvinili-t</i> <i>malruk</i>
8	<i>piγyjugnyj</i> <i>iηlykylyγx</i>	<i>piγajunyj- iηljulyk</i>	<i>piγajunyj- ayvinlyk</i>	<i>pinasjunyj</i> <i>ayvinilit</i>	<i>piγγajun- ligin</i>	<i>piγacunik- arvénélapit</i>	<i>arvinili-t</i> <i>piγadzut</i>
9			<i>qulγuyut- ηilyuq</i>	<i>quliηutelet</i>	<i>qolnnunrata</i>	<i>qolin-illoat</i>	
	<i>sitymynyj</i> <i>iηlykylyγx</i>	<i>stamanyj- iηljulyk</i>				<i>arvénélapit- citamat</i>	<i>arvinili-t</i> <i>hitamāt</i>
10	<i>tasixta</i>	<i>qulja</i>	<i>quly</i>	<i>qulit</i>	<i>qoln</i>	<i>qolit</i>	<i>arvinili-t</i> <i>tādlimāt</i>

Tabulka 1b: Číslovky v eskymo-aleutských jazycích

	poloostrov Simpson	poloostrov Melville	Thule	západní Grónsko	východní Grónsko	aleutský o. Beringa	aleutský o. Atka	aleutský o. Attu	aleutský východní
1	<i>atauzeq</i>	<i>atausiq</i>	<i>atauseq</i>	<i>ata^wseq</i>	<i>ata^wser</i>	<i>aʔakan</i>	<i>ataqan</i>	<i>ataqan</i>	<i>ataqan</i>
2	<i>maLruk</i>	<i>maRuγ</i>	<i>maɽdluk</i>	<i>maɽluk</i>	<i>martik</i>	<i>alax</i>	<i>alax</i>	<i>ulax</i>	<i>aalax</i>
3	<i>piņašut</i>	<i>piņasun</i>	<i>piņašut</i>	<i>piņasut</i>	<i>piņasin</i>	<i>qankus</i>	<i>qankus</i>	<i>qankun</i>	<i>qaankun</i>
4	<i>šitamān</i>	<i>tisamān</i>	<i>sisamāt</i>	<i>sisamat</i>	<i>ciʔamat</i>	<i>sičin</i>	<i>sičin</i>	<i>sičij</i>	<i>sičin</i>
5	<i>tādlimān</i>	<i>tādlimān</i>	<i>tādlimāt</i>	<i>tāllimat</i>	<i>tāttimat</i>	<i>čaγ</i>	<i>čaγ</i>	<i>čaγ</i>	<i>čaγ</i>
6	<i>arvinequn</i>	<i>arfineqpun</i>	<i>igluane</i>	<i>arFinillit</i>	<i>arpernar</i>	<i>atuγ</i>	<i>atuγ</i>	<i>atuγ</i>	<i>atuγ</i>
7	<i>arvinequn</i> <i>maLrunik</i>	<i>arfineqpun</i> <i>maRuγij</i>	<i>igluane</i> <i>maɽdluk</i>	<i>arFineq</i> <i>maɽluk</i>	<i>arpernar</i> <i>martik</i>	<i>atuγ</i>	<i>uluγ</i>	<i>uluγ</i>	<i>uluγ</i>
8	<i>arvinequn</i> <i>piņašunik</i>	<i>arfineqpun</i> <i>piņasunij</i>	<i>igluane</i> <i>piņašut</i>	<i>arFineq</i> <i>piņasut</i>	<i>arpernar</i> <i>piņasin</i>	<i>qamčij</i>	<i>qamčij</i>	<i>qavčij</i>	<i>qamčij</i>
9	<i>arvinequn</i> <i>šitamanik</i>	<i>arfineqpun</i> <i>tisamanij</i>	<i>igluane</i> <i>sisamāt</i>	<i>arFineq</i> <i>sisamat</i>	<i>arpernar</i> <i>ciamat</i>	<i>sičij</i>	<i>sičij</i>	<i>sičij</i>	<i>sičij</i>
				<i>qolin iluāt</i>					
10	<i>qulaulerpoq</i>		<i>qulit</i>	<i>qulit</i>	<i>qulin</i>	<i>hatxih</i>	<i>hatix</i>	<i>hatix</i>	<i>hatix</i>
	<i>arvinequn</i> <i>tādlimanik</i>	<i>arfineqpun</i> <i>tadlimanij</i>							

Pramen: Birket-Smith 1928; Menovščikov 1964; Thalbitzer 1908; [2].

Welzl se mohl zmýlit v etnické a jazykové identifikaci svých sousedů. Ostatně, jak nás informuje I.C. Rosse ve svém popisu prvního přistání na ostrově Wrangel z 1881 [6], obyvatelé sibiřského i amerického břehu kolem Beringovy úžiny byli souhrnně nazýváni *Eskimo*. Rosse sám přiznává, že nerozliší americké Eskymáky od asijských Čukčů. Podle vlastních slov Welzl cestoval za obchodem po Arktidě od Kanady po ruské ostrovy Novaja Zemlja západně od ústí Obu, a proto je namístě prověřit číslovky první dekády v dalších jazycích a jazykových skupinách, geograficky blízkých k Severnímu ledovému oceánu: 2. čukčo-korjackých, 3. jukagirských, 4. tunguzských, 5. turkických (reprezentovaných jediným jazykem, jakutštinou s její varietou, jazykem Dolganů), 6. samojedských.

2. Od Čukotky až po severní část Kamčatky se používají čukčo-korjacké jazyky, dále na jih dialekty či spíše oddělené jazyky kamčadalské, tvořící jedinou jazykovou rodinu, čukčo-kamčatskou. Zde uvádím jen číslovky jazyků čukčo-korjackých, z nichž pouze jazyk čukotský je v kontaktu jak s dialekty sibiřských Eskymáků, tak se Severním ledovým oceánem. Z kamčadalských jazyků/dialektů známých v 18. st. zůstal do současnosti jen západní, zvaný itelmenský. Za pozornost stojí pověst zaznamenaná mezi Čukči v 19. st. (publikovaná až 1905) o náčelníkovi jménem Kraxai a jeho lidu, kteří kdysi opustili pevninu a odputovali po zamrzlém moři na sever. Protože tam každoročně migrovala i stáda sobů, tušili, že se tam nachází velký ostrov [3]. Všeobecně se soudí, že šlo o ostrov Wrangel, kde byly nalezeny kostěnné nástroje, ale též poslední stopy mamutů, obě z konce 3. tis. př. Kr. [4].

Tabulka 2: Číslovky v čukčo-korjackých jazycích

	čukotský	korjacký Kamenskoe	j. Sobích Korjaků	kerecký	parenský	čavču- venský	aljutorský	korjacký u o. Karaga	korjacký z o. Karaga
	Bogoraz	Bogoraz	Saryčev	Skorik	Bogoraz	Stebnickij	Stebnickij	Pallas	Pallas
1	ěnnénʹ	ěnnán	ennej	ənnan	ynnen	ənnen	ənnen	onnen	ingsinjan
2	ňjráq	ňjjax	nikeix	ňjččaq	ňjččeq	ňjʹeq	ňjataq	hittaka	nitjakaw
3	ňjráq	ňjjóx	njux	ňjuq	ňjjoq	ňjjoq	ňjroqqa	ňroka	ňšókaw
4	ňjráq	ňjax	nyjax	ňjaq	ňjjaq	ňjjaq	ňjraqqa	ňraka	ňšakaw
5	mýtl̥n̥en	mýd̥l̥n̥en	millegin	məlləŋi	mydlyjen	myllajyn	myllajyn	myllaja	minlanka
6	ěnnán- -mýtl̥n̥en	ěnnán- -mýd̥l̥n̥en	anan- -malagin	ənnan- -məlləŋi	ynnan- -myllyjen	ənnan- -myllajyn	ənnan- -myll	ənnan- -myllaja	ingsinn- yaka-šit
7	ňjrá- -mytl̥n̥en	ňjá- -mýd̥l̥n̥en	nyax- -malagan	ňjččaq- -məlləŋi	ňjjaq- -myllyjen	ňjjaq- -myllajyn	ňjataq- -myllajyn	nyettan- -myllaja	ňjtytjaka- -šit
8	am-ňjro- -otken	ňjjó- -mýd̥l̥n̥en	nyuxe	am-ňju- juči	ňjjoq- -myllyjen	ňjjoq- -myllajyn	ňjroqqa- -myl	ňrok- -myllaja	ňjšoaka- -šit
9	qonjá- -čyŋken	qonjá- -čyŋyŋ	xoia- -čankin	qunhaj- -čiji	qoňhaj- -čyŋken	qoňhaj- -čyŋken	ňjraqqa- -myllajyn	ňrak- -myllaja	ňjšaaka- -šit
10	myngýtken	myngýtčen	mingitkin	mnačči	myngýtken	myngytken	myngytken	myngytken	tamalgaša

Pramen: Anderson 1982.

3. Západními sousedy Čukčů a Korjaků byla jukagirská plemena. V 18. st. žila na rozsáhlém území od dolní Leny na západě po řeku Anadyr na východě, jižní

hranicí bylo pohoří Verchojanského. Dnes zůstaly jen dvě nepočetné komunity, severní či ‘tundrová’ u řeky Alazeja, a jižní na horní Kolymě, každá s vlastním jazykem. Nejvýchodnější plemeno, Čuvani, bylo integrováno mezi Čukče. Z jihu postoupili na území kdysi jukagirská tunguzští Eveni a Evenkové, západ zaujali turkičtí Jakuti [8].

Tabulka 3a: Číslovky v jukagirských jazycích

		1	2	3	4	5
severozápadní = ustʹjanský (rkp. z Erm.)		<i>irkon</i>	<i>andaklon</i>	<i>jalon</i>	<i>malgandklon</i>	
Klička (1781)		<i>irken</i>	<i>adaklon</i>	<i>jalon</i>	<i>jeloklon</i>	<i>ankanwon</i> <i>anganbut</i>
Billings (cf. Pallas 1787, #152)		<i>irken</i>	<i>antachlon</i>	<i>yalon</i>	<i>yelaklon</i>	<i>enganlon</i> <i>ankanwon</i>
Suvorov (1861)		<i>irkei</i>	<i>adaxloi</i>	<i>jaloj</i>	<i>jelakloi</i>	<i>inkanwun</i>
Rajskij		<i>irkei</i>	<i>adakloi</i>	<i>jalloj</i>	<i>elakloi</i>	<i>imdalžoi</i>
von Maydell (1870)		<i>irkei</i>	<i>adakloi</i>	<i>jaloj</i>	<i>jelekloi</i>	<i>purkije!</i>
jižní = horní Kolyma (Jochelson 1905)	at. pr. ord.	<i>irkin</i> <i>irkiei</i> <i>áñnume</i>	<i>átaxun</i> <i>átaxloi</i> <i>átaxleški</i>	<i>yan</i> <i>yáloi</i> <i>yálmeški</i>	<i>yélokun</i> <i>yáloxloi</i> <i>yálexleški</i>	<i>ínyaňbodže</i> <i>ínyaňboi</i> <i>ínyaňbeški</i>
jižní = horní Kolyma (Krejnovič 2003)	at. pr. ord.	<i>irkind</i> <i>irkiej</i> <i>annumeʹe</i>	<i>ataxund</i> <i>ataqløj</i> <i>ataxleški</i>	<i>jand</i> <i>jaloj</i> <i>jalmeški</i>	<i>ilekund</i> <i>ileqløj</i> <i>ileqlleški</i>	<i>ínyaňbodʹed</i> <i>ínyaňboj</i> <i>ínyaňboški</i>
čuvanský (Boensing 1781)			<i>kujen, kujun</i>	<i>jalgoň,</i> <i>jalgan</i>	<i>nägane,</i> <i>näxane</i>	<i>axtem-</i> <i>xanbo(nlga)</i>
čuvanský (Matjuškin 1820)			<i>kuen</i>	<i>jalon</i>	<i>njagon</i>	<i>emganton =</i> <i>*emgambon</i>
omocký (Matjuškin 1820)		<i>urki</i>	<i>tkit</i> sr. <i>kit-kimnel</i> 20	<i>jalom</i>	<i>erpol</i>	<i>ekonči-</i> <i>kimnel</i> malá desítka
severní = tundrový (Maslova 2003)	at. pr. ord.	<i>mārqa-n</i> <i>mōrqō-ň</i> <i>kija-d'e-l'e</i>	<i>ki-n</i> <i>kijō-ň</i> <i>konme-gi-s't'e</i>	<i>jā-n</i> <i>jalo-ň</i> <i>jalmi-s't'e</i>	<i>jeluk-un</i> <i>jalakla-ň</i> <i>jelekle-s't'e</i>	<i>imdal'd'i-n</i> <i>imdal'd'a-n</i> <i>imdal'd'e-s't'e</i>

Tabulka 3b

		6	7	8	9	10
severozápadní = ustʹjanský (rkp. z Erm.)		<i>malgjalon</i>	<i>burtschön <</i> <i>*burkjōn</i>	<i>malgjelaklon</i>	<i>irkin kunel</i> <i>elendschönt</i>	<i>kunel</i>
Klička (1781)		<i>malgijalon</i>	<i>purkijen</i>	<i>malgijeloklon</i>	<i>kunel irki eladen</i>	<i>chuniella</i>
Billings (sr. Pallas 1787, #152)		<i>malgaialon</i>	<i>purchion</i>	<i>malghialachlon</i>	<i>chuni irke</i> <i>ellenzschien</i>	<i>kunolen</i>
Suvorov (1861)						<i>gunalei</i>
Rajskij						<i>kunčalloj</i>
von Maydell (1870)		<i>malgijaloj</i>	<i>irke tolkomanni</i>	<i>malgijelakloi</i>	<i>kunailin irke toile</i>	<i>kunaileoi</i>
jižní = horní Kolyma at. (Jochelson 1905) pr. ord.		<i>mályiyan</i> <i>mályiyáloi</i> <i>mályiyálme-</i> <i>ški</i>	<i>purkioi</i> <i>purkiyin</i> <i>purkiye-ški</i>	<i>mályiyéloxloi</i> <i>málgiyelokun</i> <i>mályiyálexle-ški</i>	<i>kunirkiledžeo</i> <i>kunirkiležeođe</i> <i>kunirkiledžeo-ški</i>	<i>kúnel</i> <i>kuníyin</i> <i>kunéle-ški</i>
jižní = horní Kolyma at. (Krejnovič 1982) pr. ord.		<i>melya-nd</i> <i>mely-alo-j</i> <i>melyalmo-ški</i>	<i>pur-kiji-nd</i> <i>pur-kijo-j</i> <i>purkijo-ški</i>	<i>malyileku-nd</i> <i>moly-ileqlo-j</i> <i>maly-ileqlo-ški</i>	<i>kunerkil'd'ode-d</i> <i>kunerkil'd'o-j</i> <i>kunerkil'd'o-ški</i>	<i>kuní-nd</i> <i>kunel'o-j</i> <i>kunel'e-ški</i>

čuvanský (Boensing 1781)	<i>imoxanbo tudole</i>	<i>imoxanbo kijoh</i>	<i>imoxanba jalgan</i>	<i>imoxanba nägan</i>	<i>xambo megii</i>
čuvanský (Matjuškin 1820)	<i>emgangago tudalej</i>	<i>emganbu kuek</i>	<i>emganbagu jalon</i>	<i>emganbagu njagon</i>	<i>xanba megei</i>
omocký (Matjuškin 1820)					<i>kimmel</i>
severní = tundrový at. (Maslova 2003) pr. ord.	<i>māleji-n mālajla-n māleje-s'te</i>	<i>puskij-in puskije-ń puskije-s'te</i>	<i>mālejluk-un mālajlakla-ń mālajlekle-s'te</i>	<i>wal'hañumkuo-ń wal'hañumkuo-s'te</i>	<i>kunil'-in kuna'l'a-ń kunil'e-s'te</i>

Zkratky: at. atributiv, Erm. Ermitáž, pr. predikativ, ord. řadová číslovka, rkp. rukopis.

Prameny: Jochelson 1905; Krejnovič 1982; Maslova 2003; Schiefner 1859, 1871, 1872; Tailleur 1960, 1962.

4. Přítomnost dvou tunguzských etnik, Evenů (= Lamutů) a Evenků, v Arktidě je poměrně nedávná. Původní sídla tunguzských kmenů se nacházela zřejmě kolem jezera Bajkal, odkud osídlila povodí Jeniseje, Leny, Amuru a dokonce na čas ovládla i Čínu (Džurčeni, Mandžouvé).

Tabulka 4: Číslovky v tunguzských jazycích

	evenki	even	negidal	solon	udihe	oroč	orok	ulča	nanai	mandžu
1	<i>umən</i>	<i>əmun</i>	<i>omon</i>	<i>əmuⁿ</i>	<i>omo^N</i>	<i>omo</i>	<i>gīda</i>	<i>omoⁿ</i>	<i>əmun</i>	<i>emu</i>
2	<i>dzūr</i>	<i>dzūr</i>	<i>dzūl</i>	<i>džūr</i>	<i>dzūr^R</i>	<i>džū</i>	<i>dū</i>	<i>džūəl</i>	<i>dzuər</i>	<i>džuwe</i>
3	<i>elan</i>	<i>ilan</i>	<i>elan</i>	<i>ilaⁿ</i>	<i>ila^N</i>	<i>ilaⁿ</i>	<i>ila</i>	<i>ilaⁿ</i>	<i>elan</i>	<i>ilan</i>
4	<i>digəŋ</i>	<i>digin</i>		<i>digiⁿ</i>	<i>di^N</i>	<i>dīⁿ</i>	<i>dīn</i>	<i>dūiⁿ</i>	<i>duin</i>	<i>duin</i>
5	<i>tunŋan</i>	<i>tunŋa</i>	<i>toŋŋa</i>	<i>toŋa</i>	<i>tuŋa^N</i>	<i>tuyŋa</i>	<i>tunda</i>	<i>tundža</i>	<i>toŋŋa</i>	<i>sundža</i>
6	<i>ŋuyən</i>	<i>ŋuyun</i>		<i>ńūŋūⁿ</i>	<i>ŋuyū^N</i>	<i>ńuyū</i>	<i>nuyū</i>	<i>ńūŋgūⁿ</i>	<i>ŋuygun</i>	<i>ninggun</i>
7	<i>nadan</i>	<i>nadan</i>		<i>nadaⁿ</i>	<i>nada^N</i>	<i>nada</i>	<i>nada</i>	<i>nadaⁿ</i>	<i>nadan</i>	<i>nadan</i>
8	<i>dzapkan</i>	<i>dzapkun</i>		<i>džakkuⁿ</i>	<i>dzakpu^N</i>	<i>džappu</i>	<i>džappu</i>	<i>džakpuⁿ</i>	<i>dzapkun</i>	<i>džakūn</i>
9	<i>ujūn</i>	<i>jəgin</i>		<i>jəgiⁿ</i>	<i>jəji^N</i>	<i>xujuⁿ</i>	<i>xujū</i>	<i>xūjuⁿ</i>	<i>hujun</i>	<i>uyun</i>
10	<i>dzāŋra</i>	<i>dzān</i>		<i>džāⁿ</i>	<i>džā^N</i>	<i>džāⁿ</i>	<i>džōn</i>	<i>džuaⁿ</i>	<i>dzoan</i>	<i>džuwan</i>

Pramen: Benzing 1955, 101.

5. Jediné turkické etnikum, které proniklo do Arktidy, byli Jakuti, kteří asimilovali západojukagirská plemena. Na poloostrově Tajmyr došlo k jejich interferenci se severosamojedskými jazyky eneckým a nganasanským, ale též s tunguzskými Evenky. Výsledkem je dialekt tzv. Dolganů.

Tabulka 5: Jakutské číslovky

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
jakutský	<i>biir</i>	<i>ikki</i>	<i>ūs</i>	<i>tüört</i>	<i>bies</i>	<i>alta</i>	<i>sette</i>	<i>ayys</i>	<i>toŋus</i>	<i>uon</i>

Pramen: Antonov 1997, 520.

6. Samojedské jazyky tvoří spolu s jazyky ugrofinskými uralskou jazykovou rodinu. Jazyky nenecký, enecký a nganasanský se klasifikují jako tzv. severosamojedskou větev, selkupština představuje další samostatnou větev mezi samojed-

skými jazyky. Pouze tyto čtyři jazyky jsou užívány v Arktidě. Nejvýchodnější je jazyk Nganasanů, kteří žijí na poloostrově Tajmyr a představují tak nejsevernější etnikum v Asii. Jejich západní sousedé Enci žijí na východním břehu dolního Jeniseje až po jeho ústí. Od západního břehu Jeniseje až po břehy Bílého moře, včetně ostrovů Novaja Zemlja a Kolguev, osídlili Nenci. Platí ale, že západně od Uralu pronikli až v nedávné době. Jižně od Nenců též při západním břehu Jeniseje žijí Selkupové. Další samojedská etnika bylo možno najít na jižní Sibíři, s výjimkou Kamasinů (poslední Kamasinka zemřela r. 1989) podlehla asimilaci už během 18. a 19. st.

Tabulka 6: Číslovky v jazycích severosamojedských a selkupském

	tundrový nenecký	lesní nenecký	enecký	nganasanský	selkupský
	Castrén 1854	Castrén 1854	Castrén 1854	Castrén 1854	Castrén 1854
1	<i>ηοpoi, ηοb</i>	<i>ηοp</i>	<i>ηό</i>	<i>ηο' ai'</i>	<i>ooker</i>
2	<i>sidea, side</i>	<i>ś(i)tje</i>	<i>sire, side</i>	<i>siti</i>	<i>šitte, šit</i>
3	<i>ňahâr, ñâr</i>	<i>ňjahar</i>	<i>nehu'</i>	<i>nagur</i>	<i>naaqer</i>
4	<i>têi, tiet</i>	<i>tjeat</i>	<i>teto</i>	<i>t'ata</i>	<i>teett'e</i>
5	<i>sam(b)l'aj</i>	<i>sambljang</i>	<i>soborleggo</i>	<i>sanf'alanka</i>	<i>sombelang</i>
6	<i>ma'</i>	<i>ma'</i>	<i>motu'</i>	<i>matu'</i>	<i>muqten</i>
7	<i>siu, šiu</i>	<i>še'u</i>	<i>se'o</i>	<i>šaibua</i>	<i>seeldje</i>
8	<i>šidend'êt, šidnd'êt</i>	<i>šentjeat, šentjet</i>	<i>siri'oto, sidi'oto</i>	<i>sitidata</i>	<i>šitiäiti kööt</i>
9	<i>hásowa-ju'</i>	<i>kašem jut</i>	<i>êsâ, nêsâ</i>	<i>ηameait'uma</i>	<i>ooker tjää kööt</i>
10	<i>ju'</i>	<i>jut, jù'</i>	<i>biu'</i>	<i>bi'</i>	<i>kööt</i>

Pramen: Honti 1993, 302–312.

Závěr

Z předloženého materiálu je zřejmé, že číslovky žádného z arktických jazyků Asie a Severní Ameriky nemají nic společného s číslovkami, které Jan Welzl údajně zaznamenal na ostrově Nová Sibíř a určil jako eskymácké. V úvahu připadají přinejmenším dvě vysvětlení.

(1) Welzl objevil zcela nové etnikum s dosud neznámým jazykem, které z konvenčních důvodů nazval Eskymáky.

(2) Welzl si ukázky jazyka sibiřských Eskymáků vymyslel, aby dodal svému vyprávění důvěryhodnosti. Pak už je lhostejné, zda jejich jazyk někdy znal a pouze pozapomněl, nebo jej vůbec neznal.

Laskavý čtenář si jistě učiní představu o tom, která z alternativ je pravděpodobnější.

Post scriptum: Podezřelá je už lokalizace Welzlova setkání se sibiřskými Eskymáky na Novosibiřské ostrovy, které jsou velmi vzdáleny od Beringie (asi 1700 km od Dežněvova mysu), a navíc neexistuje hodnověrné svědectví o jejich osídlení před ruským zábořem. Z nedávné historie sice víme, že i arktické ostrovy

byly z různých důvodů dosídlovány původními obyvateli Arktidy. Příkladem bude ostrov Wrangel severovýchodně od Čukotky, který se r. 1923 pokusila osídlit a pro USA zabrat výprava sestávající z jednoho Američana a 12 amerických Eskymáků. Při té příležitosti zachránili jediného přeživšího člena předcházející expedice (též Eskymáka), která se pokusila ostrov r. 1921 zabrat ve prospěch Kanady. 'Konečné řešení' přinesla už r. 1924 expedice sovětská, která odstranila čerstvé osadníky a dala základ novému osídlení. Po 2. světové válce k němu patřili i váleční zajatci z Wehrmachtu a Vlasovovy armády [3]. Nic takového však není známo o Novosibiřských ostrovech.

Poděkování: Studie vznikla za spolupráce s Centrem interdisciplinárního výzkumu starých jazyků a starších fází jazyků moderních při FF MU v Brně (MSM 0021622435).

TIŠTĚNÉ PRAMENY

- ANDERSON, LLOYD B. 1982. Number Words in Northeastern Asia. *Folia Slavica* 5/1–3, 25–65.
- ANTONOV, N.K. 1997. Jakutskij jazyk. In: *Jazyki mira: Tjurkskie jazyki*, ed. E.R. Tenišev et al. Moskva: Indrik, 513–524.
- BENZING, JOHANN. 1955. *Die tungusischen Sprachen. Versuch einer vergleichenden Grammatik*. Wiesbaden: Steiner.
- BIRKET-SMITH, KAJ. 1928. *Five Hundred Eskimo Words. A Comparative Vocabulary from Greenland and Central Eskimo Dialects*. Copenhagen: Gyldendal.
- BLAŽEK, VÁCLAV. 1999. *Numerals. Comparative-etymological analyses and their implications*. Brno: Masarykova univerzita.
- FORTESCUE, MICHAEL, Jacobson, Steven, Kaplan, Lawrence. 1994. *Comparative Eskimo Dictionary*. Fairbanks: Alaska Native Language Center.
- FORTESCUE, MICHAEL. 2005. *Comparative Chukotko-Kamchatkan Dictionary*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, ix-x.
- HONTI, LÁSZLÓ. 1993. *Die Grundzahl Wörter der uralischen Sprachen*. Budapest: Kiadó.
- JOCHELSON, WALDEMAR. 1905. Essay on the Grammar of the Yukaghir Language. *Annals of New York Academy of Sciences* 15, No. 5, Part II, 97–152.
- KREJNOVIČ, ERUXIM A. 1982. *Issledovanija i materialy po jukagirskomu jazyku*. Leningrad: Nauka.
- MASLOVA, ELENA. 2003. *Tundra Yukaghir*. München-Newcastle: Lincom Europa.
- MENOVŠČIKOV, GEORGIJ A. 1964. *Jazyk sireniskix ěskimosov*. Moskva-Leningrad: Nauka.
- MENOVŠČIKOV, GEORGIJ A. 1966. *Aleutskij jazyk*. In: *Jazyki narodov SSSR, Tom 5: mongolskie, tunguso-maňčžurskie i paleoaziatskie jazyki*. Leningrad: Nauka, 386–406.
- NIKOLAEVA, IRINA. 1988. *Problema uralo-jukagirskix genetičeskix svjazej*. Moskva: PhD. Diss.
- PALLAS, PETER SIMON. 1789[1978]. *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa*, Band 2. Hamburg: Buske (Nachdruck der Ausgabe St. Petersburg 1789).
- SCHIEFNER, A. 1859. Über die Sprache der Jukagiren. *Bulletin de la classe historico-philologique de l'Académie impériale des sciences de St. Pétersbourg*, T. 16, c. 241–253.
- SCHIEFNER, A. 1871. Beiträge zur Kenntniss der jukagirischen Sprache. *Bulletin de l'Académie impériale des sciences*, T. 16, c. 373–400.
- SCHIEFNER, A. 1872. Über Baron Gerhard von Maydell's jukagirische Sprachproben von A. Schiefner. *Bulletin de l'Académie impériale des sciences*, T. 17, 86–103.

- SKORIK, P.Ja. 1968a. Čukotskij jazyk. In: *Jazyki narodov SSSR, Tom 5: mongol'skie, tunguso-maňčžurskie i paleoaziatskie jazyki*. Leningrad: Nauka, 248–270.
- SKORIK, P.Ja. 1968b. Kerekskij jazyk. In: *Jazyki narodov SSSR, Tom 5: mongol'skie, tunguso-maňčžurskie i paleoaziatskie jazyki*. Leningrad: Nauka, 310–333.
- TAILLEUR, GUY O. 1960. Les uniques donnés sur l'omok, langue éteinte de la famille youkaghire. *Orbis* 18/1, 78–108.
- TAILLEUR, GUY O. 1962. Le dialecte tchouvane du youkaghir. *Ural-Altisches Jahrbücher* 34, 55–99.
- THALBITZER, WILLIAM. 1908. The Eskimo numerals. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 25.2, 1–25.
- VOLODIN, A.P. & ŽUKOVA, A.N. 1968. Itel'menskij jazyk. In: *Jazyki narodov SSSR, Tom 5: mongol'skie, tunguso-maňčžurskie i paleoaziatskie jazyki*. Leningrad: Nauka, 334–351.
- VOVIN, ALEXANDER. 1993. Towards a new classification of Tungusic languages. *Ural-Altisches Jahrbücher* 65, 99–113.
- WELZL, Jan. 1989. *Třicet let na zlatém severu*. Praha: Československý spisovatel.
- ŽUKOVA, A.N. 1968a. Korjackij jazyk. In: *Jazyki narodov SSSR, Tom 5: mongol'skie, tunguso-maňčžurskie i paleoaziatskie jazyki*. Leningrad: Nauka, 271–293.
- ŽUKOVA, A.N. 1968b. Aljutorskij jazyk. In: *Jazyki narodov SSSR, Tom 5: mongol'skie, tunguso-maňčžurskie i paleoaziatskie jazyki*. Leningrad: Nauka, 294–309.

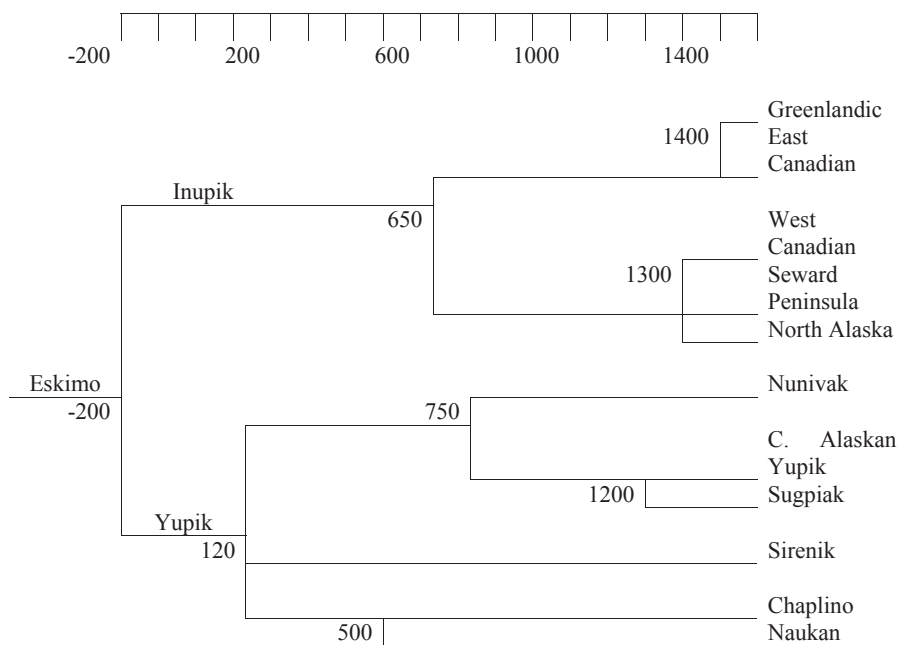
ELEKTRONICKÉ PRAMENY

- [1] http://en.wikipedia.org/wiki/Big-Diomedes_Island
- [2] http://en.wiktionary.org/wiki/Category:Aleut_numerals
- [3] http://en.wikipedia.org/wiki/Wrangell_Island
- [4] <http://packrat.aml.arizona.edu/Journal/v37n1/vartanyan.html>
- [5] <http://www.alaskol.org/language/manytongues/ManyTongues.html>
- [6] <http://www.archive.org/stream/firstlandings18643gut/18643-8.txt>
- [7] http://www.bookrags.com/wiki/Wrangell_Island
- [8] <http://www.eki.ee/books/redbook/introduction.shtml>
- [9] <http://www.nps.gov/akso/akarc/arctic.htm>
- [10] http://encarta.msn.com/map_701515074/new_siberian_islands.html

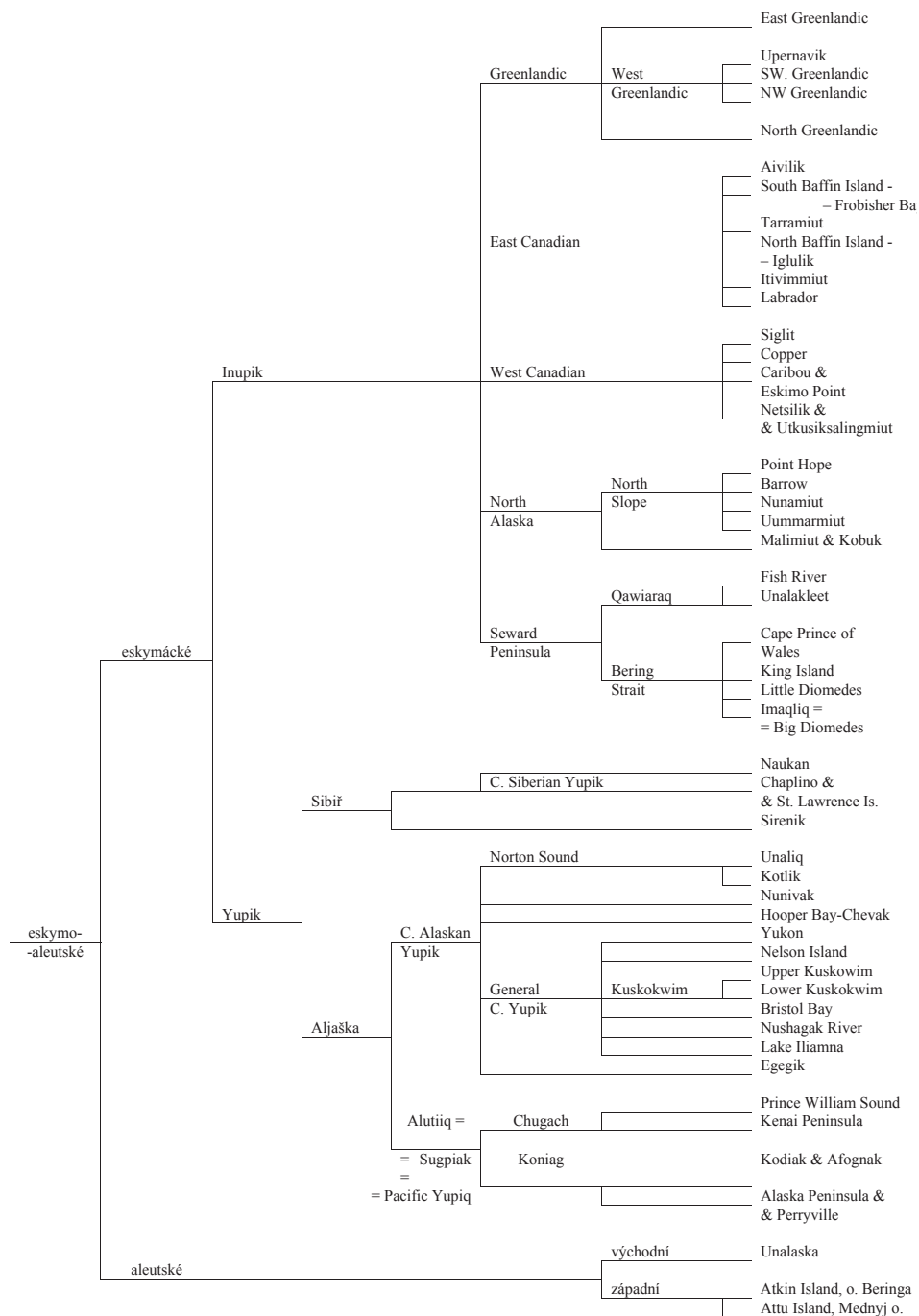
Příloha: Přehled jazykových rodin a seskupení v článku zmiňovaných

A. ESKYMÁCKO-ALEUTSKÉ JAZYKY

Aa. Při aplikaci kvantitativního přístupu ke klasifikaci, konkrétně Starostinovy modifikace glottochronologie, vychází topologie stromového grafu pro eskymácké dialektové kontinuum následovně (časová škála představuje letopočet, minus znamená dobu před naším letopočtem). Autorem dosud nepublikovaného schématu je ruský specialista na jazyky Beringie, Oleg Mudrak:

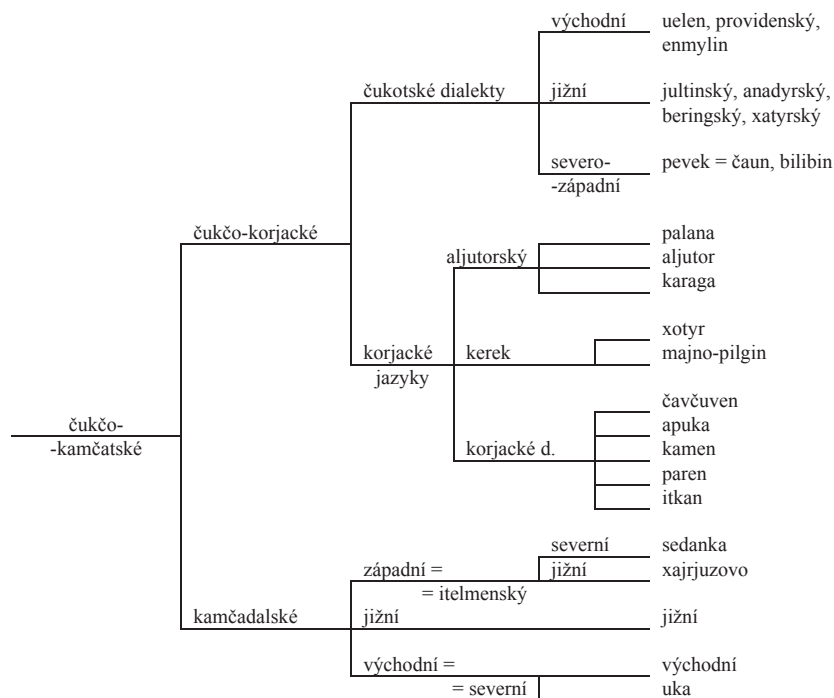

Ab. Fortescue, Jacobson, Kaplan (1994, xii-xiii) podávají detailní přehled eskymácko-aleutských jazyků a dialektů, na základě něhož může být sestaveno následující schéma:

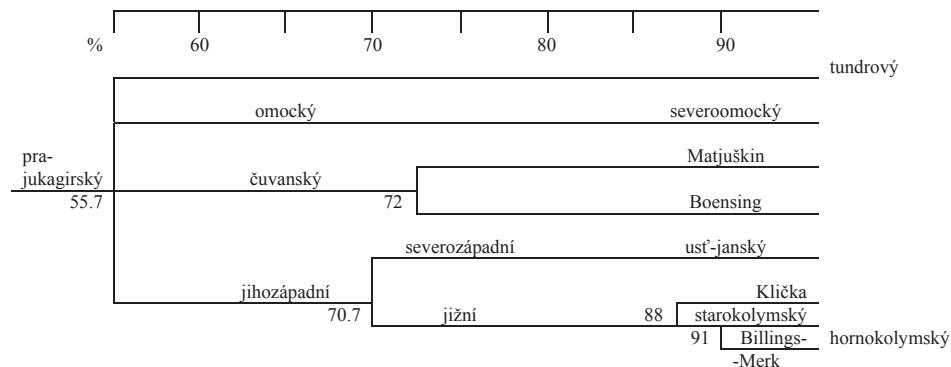
B. ČUKČO-KAMČATSKÉ JAZYKY

Následující klasifikační schéma čukčo-kamčatských jazyků a dialektů podává Fortescue (2005, ix-x):

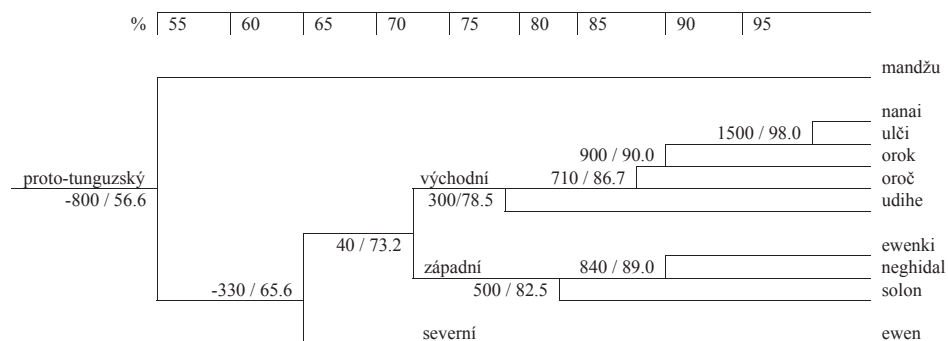
C. JUKAGIRSKÉ JAZYKY

Na základě materiálů, které shromáždila a lexikostatisticky vyhodnotila Nikolaeva (1988, 49–51), lze vymodelovat následující graf, znázorňující vzájemné vztahy mezi všemi popsány jukagirskými „dialekty“, ve skutečnosti svébytnými jazyky, z nichž pouze tundrový a hornokolymský přežívají dodnes. Průměrná hodnota 55.7% mezi jižní (jihozápadní) větví a reprezentanty severních větví znamená rozpad jukagirského prajazyka zhruba v polovině 9. st. př. Kr.

D. TUNGUZSKÉ JAZYKY

Následující klasifikační schéma vychází z aplikace glottochronologie podle Vovina (1993):

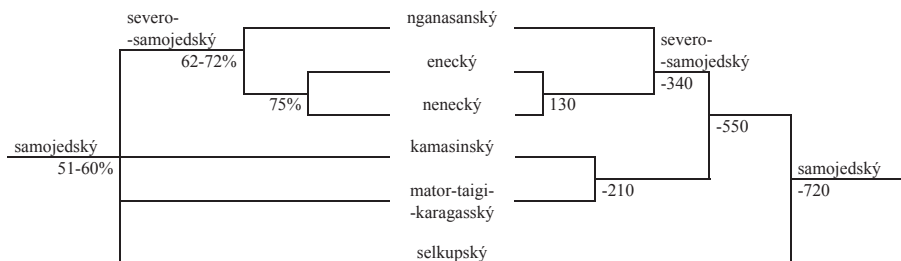

Pozn.: Data s minusem znamenají dobu před naším letopočtem.

Pramen: Vovin 1993.

E. SAMOJEDSKÉ JAZYKY

Následující graf porovnává dva modely klasifikace samojedských jazyků, oba založené na kvantitativním přístupu. Vlevo je model Chelimského (1982, 39; podle jeho výsledků je zde sestaven graf), vpravo model týmu Starostina, který pracoval s rekalibrovanou glottochronologií, jež je sama Starostinovým dílem (poprvé předloženo v Santa Fé Institutu, 2004):

Pozn.: Data s minusem znamenají dobu před naším letopočtem.

Pramen: Chelimskij, Evgenij. 1982. *Drevnejšie vengersko-samodijskie jazykovye kontakty*. Moskva: Nauka.

THE LANGUAGE OF SIBERIAN ESKIMOS AS RECORDED BY JAN 'ESKIMO' WELZL

In the present study the numerals of Siberian Eskimos recorded by Jan 'Eskimo' Welzl are analyzed in context of the 'Arctic' languages, wide-spread from Greenland to the archipelago Novaja Zemlja, concretely Eskaleutan, Chukcho-Koryak, Yukaghir, Yakutic, North Samoyedic & Selkup. The answer is unambiguously negative, i.e. there is no correlation with any of the studied numeral systems.

*Václav Blažek & Michal Schwarz
Ústav jazykovědy a baltistiky
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
e-mail: blazek@phil.muni.cz*

